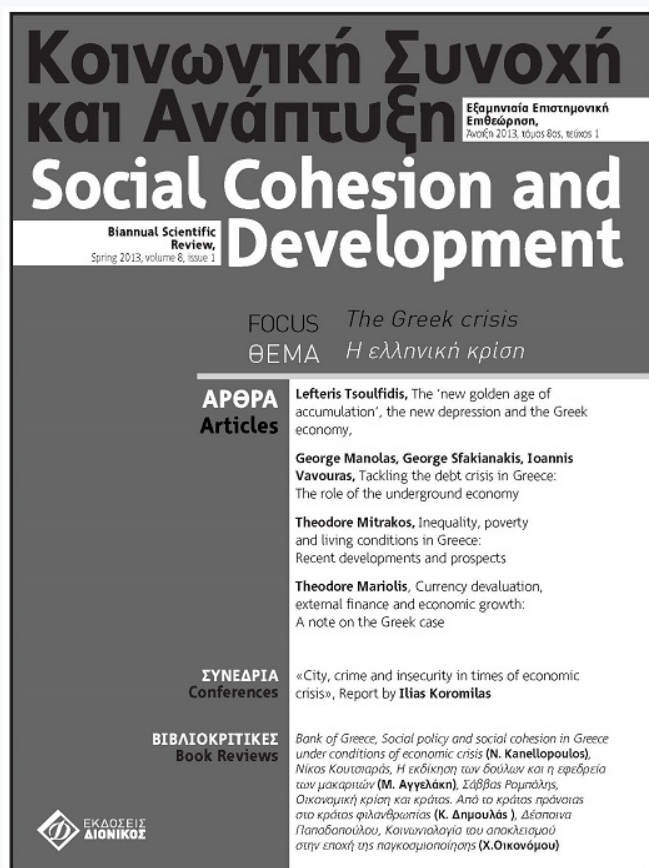

Social Cohesion and Development

Vol 8, No 1 (2013)

The Greek crisis

Δέσποινα Παπαδοπούλου, Κοινωνιολογία του αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2012

Χαράλαμπος Οικονόμου

doi: [10.12681/scad.10009](https://doi.org/10.12681/scad.10009)

Copyright © 2016, Χαράλαμπος Οικονόμου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Οικονόμου Χ. (2013). Δέσποινα Παπαδοπούλου, Κοινωνιολογία του αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2012. *Social Cohesion and Development*, 8(1), 72–75. <https://doi.org/10.12681/scad.10009>

vous υποβάθμισης που αντιμετωπίζει η μισθωτή εργασία στην Ελλάδα και ευρύτερα στον ευρωπαϊκό νότο η οποία οδηγείται με ταχείς ρυθμούς προς την πλήρη «κινεζοποίηση» με την κατάργηση των στοιχειωδών κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων. Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται η επικρατούσα Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την έξοδο από την κρίση και τα αδιέξοδά της και διατυπώνονται προτάσεις προγραμματικού χαρακτήρα για την ανασυγκρότηση του παραγωγικού προτύπου της ελληνικής οικονομίας και του κοινωνικού της ιστού.

Ο Σάββας Ρομπόλης, χωρίς να επιμένει στο σχολιασμό των απόψεων που εκφράζονται στην τρέχουσα βιβλιογραφία για την κρίση, στηρίζει την επιχειρηματολογία των προτάσεών του στην άρτιση των αδυναμιών και των αντιφάσεων της επικρατούσας οικονομικής θεωρίας και πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα. Τονίζει, κυρίως, το χάσμα που προκαλείται από τις απόπειρες της αντιμετώπισης των οικονομικών προβλημάτων που εμφανίζονται στο μακροεπίπεδο (ανεργία, απασχόληση, συντάξεις) με τα εργαλεία της μικρο-οικονομικής ανάλυσης. Με βάση αυτή την παρατήρηση επισημαίνει τα αδιέξοδα που δημιουργούνται από την επιλογή των λύσεων που διέπονται από την αρχή της ανταγωνιστικότητας όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από το ρεύμα του «ορθοφιλελευθερισμού» και που οδηγούν στην υποβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης των ευρωπαϊών εργαζομένων και τη μετατροπή της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας σε μία ανασφαλή, απροστάτευτη και απάνθρωπη παραγωγική σχέση «κινέζικου» τύπου όπου μεσουραρούν οι Ελεύθερες Οικονομικές Ζώνες και το κράτος της φιλανθρωπίας.

Το δεύτερο εργαλείο θεμελίωσης της επιχειρηματολογίας του συγγραφέα απορρέει από τα ερήματα των εμπειρικών ερευνών του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ του οποίου έχει την επιστημονική ευθύνη για δύο δεκαετίες περίπου τώρα και τα αξιοποιεί δημιουργικά ανασυνθέτοντάς τα στο θεωρητικό πρότυπο αξιολόγησης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής «εκ των αποτελεσμάτων τους» και καταδεικνύοντας ταυτόχρονα την πολυδιάστατη αδυναμία των κρατικών και ευρωπαϊκών πολιτικών να αντιμετωπίσουν τα ιδιαίτερα οξυμένα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα των ημερών μας.

Για την αντιμετώπιση των παραπάνω αδιεξόδων ο Σάββας Ρομπόλης προτείνει τον ανασχεδιασμό της Ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομικής πολιτικής με την αξιοποίηση των εργαλείων της οικονομικής ανάλυσης στο μακροεπίπεδο. Κεντρικό σημείο αναφοράς στην πρότασή του για την ανασυγκρότηση του ελληνικού και ευρωπαϊκού παραγωγικού προτύπου αποτελεί η αρχή της παραγωγικότητας που κατά τον συγγραφέα θα επιτρέψει την επαναθεμελίωση της οικονομίας της αλληλεγγύης και την αναδιάταξη του θεσμού της κοινωνικής προστασίας στη βάση του διευρυμένου κράτους πρόνοιας, αποτρέποντας την τάση υποβάθμισής του σε κράτος φιλανθρωπίας.

Κ. Δημουλάς
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Δέσποινα Παπαδοπούλου,
Κοινωνιολογία του αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης,
Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2012,

Στο μυθιστόρημά του «Ο Πύργος», ο Franz Kafka, δίνει μορφή με τον πιο παραστατικό τρόπο, σε μια από τις εφιαλτικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες: αυτή του κοινωνικού αποκλεισμού και της άρνησης της πρόσβασης ατόμων και κοινωνικών ομάδων σε δικαιώματα, αγαθά και πόρους. Ο «Κ», ένας χωρομέτρης, φτάνει σε ένα χωριό το οποίο διοικείται από τον Πύργο που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου. Έχει την εντύπωση ότι πρέπει να αναφερθεί

στην αρχή που διοικεί το χωριό και εδρεύει στον Πύργο, προκειμένου να αναλάβει υπηρεσία. Όμως, στην πορεία διαπιστώνει ότι οι συμπεριφορές των χωρικών και οι σχέσεις μεταξύ αυτών και των αρχών του Πύργου, θέτουν συνεχώς εμπόδια στην προσπάθειά του να αποκτήσει πρόσβαση στον Πύργο. Ο «Κ» είναι εγκλωβισμένος, χωρίς διέξοδο, σε μια κατάσταση κατά την οποία όχι μόνο δεν υπάρχει τρόπος να φθάσει στον Πύργο, αλλά επίσης δεν υπάρχει και τρόπος να φύγει από το χωριό. Ο «Κ» είναι ο «άλλος», ο «ξένος» και ως συνέπεια αυτού αντιμετωπίζεται με δυσπιστία και περιθωριοποιείται. Η περιθωριοποίηση είναι διπλή: τόσο από τη διοικητική γραφειοκρατία, τις θεσμικές διαδικασίες, δηλαδή τον Πύργο, όσο και από την ευρύτερη κοινωνία, δηλαδή το χωριό, που δεν βοηθά τον «Κ» να πετύχει την επιδίωξή του.

Αυτό που η πένα του Kafka περιγράφει λογοτεχνικά κατά το μεσοπόλεμο, στην επιστημονική της εκδοχή εμφανίζεται για πρώτη φορά στη Γαλλία τη δεκαετία του '60 και λαμβάνει πιο συγκεκριμένη μορφή στα μέσα της δεκαετίας του '70, όταν ο όρος «κοινωνικά αποκλεισμένοι» χρησιμοποιείται προκειμένου να γίνει αναφορά σε κατηγορίες του πληθυσμού που ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας και δεν έχουν πρόσβαση σε μια σειρά κοινωνικών παροχών. Ωστόσο, παρά τη Γαλλική καταγωγή της, η έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού» οφείλει τη ραγδαία εξάπλωση και τη διεθνή κυριαρχία της στους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν στα τέλη της δεκαετίας του '80 χρησιμοποιείται για πρώτη φορά σε κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Έκτοτε, ο «κοινωνικός αποκλεισμός» ως όρος αντικαθιστά τη «φτώχεια» και αναδεικνύεται σε μια έννοια με κοινωνικο-πολιτικές και επιστημονικές διαστάσεις, εγείροντας έντονο διάλογο ως προς τα αναλυτικά και ερμηνευτικά του πλεονεκτήματα και το βαθμό στον οποίο αποτελεί το πιο κατάλληλο εργαλείο προσέγγισης των νέων μορφών αποστέρσης που δημιουργούνται από τις ραγδαίες οικονομικές, τεχνολογικές και κοινωνικές μεταβολές στο πλαίσιο της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης. Ο διάλογος αυτός έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια και στη χώρα μας με την έκδοση αξιόλογων μελετών και αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα υπό το πρίσμα των δυσμενών κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που διαμορφώνονται από την υφιστάμενη οικονομική κρίση, τόσο στην Ελλάδα όσο και γενικότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι σήμερα, περίπου 120 εκατομμύρια άνθρωποι ή το ένα τέταρτο του πληθυσμού των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαβίει σε συνθήκες φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.

Το βιβλίο της Δέσποινας Παπαδοπούλου έρχεται σε μια καίρια στιγμή να ρίξει φως σε βασικές πτυχές και εκφάνσεις του κοινωνικού αποκλεισμού. Αποτελεί προϊόν μακροχρόνιας ενασχόλησης της συγγραφέως με το εν λόγω πεδίο, συμβάλλοντας στον ευρύτερο προβληματισμό που αναπτύσσεται. Κύρια μεθοδολογική επιλογή του βιβλίου είναι η προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού από την οπτική της κοινωνιολογίας. Η κεντρική ιδέα είναι ότι η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πρωτίστως κοινωνιολογική. Και αυτό γιατί στα θεμέλια τόσο της κλασσικής όσο και της σύγχρονης κοινωνιολογικής σκέψης βρίσκεται το ενδιαφέρον για την κοινωνική διαστρωμάτωση και τις κοινωνικές ανισότητες, έννοιες κλειδιά στις οποίες η βιβλιογραφία για τον κοινωνικό αποκλεισμό συνεχώς αναφέρεται, δεδομένου ότι συνδέονται άμεσα με τη διατήρηση ή τη διάρρηξη της κοινωνικής αλληλεγγύης και της κοινωνικής συνοχής, με άλλα λόγια του ίδιου του κοινωνικού δεσμού. Έτσι, ο κοινωνικός αποκλεισμός ερμηνεύεται μέσα από τη διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στην αδυναμία άσκησης των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων. Εδώ αναδεικνύεται η σημασία της πολιτικής συνιστώσας και του βαθμού που οι πολιτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελούν συνιστώσα ενός αποτελεσματικού κράτους πρόνοιας, το οποίο, ως θεσμός συλλογικής έκφρασης του κοινωνικού και επιδίωξης ευημερίας έρχεται, σύμφωνα με την κλασσική προσέγγιση του Titmuss, να καλύψει το κοινωνικό κόστος που προκύπτει από την κοινωνική μεταβολή και τις καταστάσεις αποδιάρθρωσης που συνεπιφέρει. Η, διατυπωμένο διαφορετικά, το ζητούμε-

νο είναι η κατοχύρωση της ιδιότητας του πολίτη, προστατεύοντας και προάγοντας αρχές κοινωνικής δικαιοσύνης σε συνθήκες δομικών μετασχηματισμών και αυξημένης συνθετότητας και ετερογένειας. Ιδιότητα όμως, που σήμερα δεν αφορά μόνο το εθνικό επίπεδο αλλά και το υπερεθνικό, στο πλαίσιο ευρύτερων σχηματισμών που υπερβαίνουν το κράτος-έθνος, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ακολουθώντας το βασικό επιχείρημα που σκιαγραφήθηκε παραπάνω, το βιβλίο δομείται σε πέντε μέρη. Στην Εισαγωγή, η συγγραφέας επιχειρεί τον εντοπισμό του προβλήματος και επισημαίνει τη σημασία της κριτικής προσέγγισης της επιστήμης της κοινωνιολογίας στη διερεύνηση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού. Προσδιορίζει τα βασικά χαρακτηριστικά του αποκλεισμού που συνδέονται με τη σύγχρονη κοινωνία και τα φαινόμενα κοινωνικής παθολογίας. Ακολουθώς, παρουσιάζει τα μεθοδολογικά εργαλεία και τα εργαλεία εμπειρικής έρευνας που έχουν αναπτυχθεί ερευνώντας τον αποκλεισμό και τονίζει την αναγκαιότητα νέων μεθόδων προσέγγισης μέσα από την παρουσίαση των περιπτώσεων της Γαλλίας και της Αγγλίας.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, σε ένα πρώτο επίπεδο, εξετάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού: το πολυδιάστατο και το πολυεπίπεδο της έννοιας, η διάσταση της πολιτικής του διαχείρισης, ο σχετικός του χαρακτήρας και η αναφορά του σε μια διαδικασία και όχι σε μια κατάσταση. Στη συνέχεια αναλύονται τα θεωρητικά θεμέλια του κοινωνικού αποκλεισμού και οι επιδράσεις που άσκησαν τα επιμέρους ρεύματα της κοινωνιολογικής σκέψης. Ειδικότερα, γίνεται διάκριση σε τρεις περιόδους. Η πρώτη, αφορά την προϊστορία του όρου, καταγράφοντας τις θέσεις των Ντυρκάιμ, Βέμπερ, Ταϊννις και Ζίμμελ, οι οποίες έχουν δομηθεί στην αναζήτηση της φύσης, της διατήρησης και της διάρρηξης του κοινωνικού δεσμού. Η δεύτερη περίοδος περιλαμβάνει τη Συμβολή της Σχολής του Σικάγο, μέσα από τις εμπειρικές έρευνες που διεξήγαγε για την ενσωμάτωση διαφορετικών εθνοτικών και φυλετικών ομάδων στην αμερικάνικη κοινωνία. Η διαφορά της περιόδου αυτής με την προηγούμενη έγκειται στο ότι η έμφαση δίνεται στην ενσωμάτωση όχι ως καθολική διαδικασία του συνόλου της κοινωνίας αλλά ως βαθμός δυσκολίας κοινωνικής συμμετοχής μιας ιδιαίτερης πληθυσμιακής ομάδας, των μεταναστών. Η τρίτη περίοδος γενεολογίας του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί το πλαίσιο ερμηνείας του στις σύγχρονες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Εδώ, η ανάλυση στρέφεται γύρω από τρεις άξονες: την αναπαραγωγή ακραίων και συσσωρευμένων κοινωνικών ανισοτήτων, την απώλεια και την αδυναμία άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων και τη διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού.

Η σημασία του κοινωνικού δεσμού ως κεντρικής κοινωνιολογικής αναλυτικής έννοιας για τη διερεύνηση του κοινωνικού αποκλεισμού, οδηγεί τη συγγραφέα στο να αφιερώσει το τρίτο μέρος του βιβλίου στις τυπολογίες του και τις μορφές διάρρηξής του. Ειδικότερα, διακρίνει πέντε τύπους κοινωνικών δεσμών και αντίστοιχους θεσμούς που επιδρούν στο βαθμό που αυτοί διατηρούνται ή διαρρηγνύονται. Αυτοί είναι: ο δεσμός αίματος και η σημασία της συγγένειας και της οικογένειας, ο δεσμός της πνευματικής κοινωνικοποίησης και ο ρόλος της εκπαίδευσης και του σχολείου, ο οργανικός δεσμός όπως εκφράζεται με τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και τις επαγγελματικές ενώσεις, ο δεσμός των προσωπικών επιλογών και ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας και των φιλικών και προσωπικών δικτύων και τέλος, ο δεσμός της εθνικής και πολιτικής ταυτότητας με τη συμμετοχή στα κοινά και σε πολιτικά κόμματα. Την αναλυτική και ερμηνευτική ικανότητα του ταξινομητικού σχήματος που προτείνει, η συγγραφέας τη δοκιμάζει χρησιμοποιώντας ως περίπτωση μελέτης την Ελληνική κοινωνία, με ιδιαίτερη αναφορά στις διαδικασίες αποκλεισμού και ενσωμάτωσης των μεταναστών.

Το τέταρτο μέρος του βιβλίου αφιερώνεται στη θεσμική προσέγγιση και το ρόλο του κοινωνικού κράτους ως θεματοφύλακα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα για τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Με βάση τη διάκριση του Marshall, εξετάζεται η έκταση στην οποία τα αστικά,

πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν δημόσια αγαθά προσβάσιμα από όλα τα μέλη της κοινωνίας. Κύρια διαπίστωση αποτελεί ο περιορισμός της συμμετοχής και η συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, οδηγώντας στην παραγωγή διαδικασιών ακραίου αποκλεισμού. Το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα εμφανές στην Ελλάδα, όπου έχουν πλέον διαμορφωθεί συνθήκες ελλείμματος στην άσκηση των κοινωνικών δικαιωμάτων και στην προσφορά κοινωνικών παροχών και υπηρεσιών.

Η διαμόρφωση των πολιτικών για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και το κατά πόσο αυτές είναι αποτελεσματικές αποτελούν αντικείμενο του πέμπτου μέρους του βιβλίου. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως τις πολιτικές απασχόλησης με στόχο την επαγγελματική και κοινωνική ένταξη των μελών μιας κοινωνίας, καθώς επίσης και τις στοχοθετημένες πολιτικές κατά του αποκλεισμού συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Εκτός αυτού, καταγράφονται και οι εθνικές πολιτικές όπως φαίνονται μέσα από τα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Απασχόληση και την Κοινωνική Ένταξη που έχει καταθέσει η Ελλάδα στο πλαίσιο της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού. Τέλος, επιχειρείται μια αποτίμηση των πολιτικών σε τοπικό επίπεδο αναφορικά με τη σχέση των τοπικών κοινωνικών δομών με ευπαθείς ομάδες όπως οι μετανάστες, οι τσιγγάνοι, οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι νέοι και τα άτομα με αναπηρίες.

Στον επίλογο του βιβλίου εκφράζονται κάποιες σκέψεις για την εξέλιξη του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού στις παρούσες συνθήκες οικονομικής κρίσης. Αξίζει να επισημανθεί ο φόβος που εκφράζεται ότι η υφιστάμενη χρηματοπιστωτική κρίση συνδέεται άμεσα με την κρίση των κοινωνικών αξιών και αυτό είναι δυνατό να οδηγήσει στην αποδοχή μιας ηθικής ανοχής και αποδοχής της συρρίκνωσης και πιθανά και της πλήρους κατάργησης των κοινωνικών δικαιωμάτων, ανοχής και αποδοχής κάθε μορφής κοινωνικής παθολογίας και ακραίου αποκλεισμού, ανοχής και αποδοχής της διάρρηξης του κοινωνικού αποκλεισμού, με συνεπακόλουθο την εγκαθίδρυση συνθηκών ανασφάλειας.

Επανερχόμενοι στον «Πύργο» του Kafka, ο «Κ», οι αρχές διοίκησης και οι χωρικοί, έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: την περιορισμένη γνώση για τη φύση και την επίδραση όλων των μηχανισμών που παρεμποδίζουν την πρόσβαση του «Κ» στον Πύργο. Εάν κάποιος μπορούσε να συνθέσει τις οπτικές και των τριών μερών, θα ήταν πιθανά δυνατή η επίλυση του προβλήματος. Αυτό ακριβώς είναι το πρόβλημα και το παράδοξο της κατάστασης: προκειμένου να κατανοήσουμε τους κρυφούς μηχανισμούς που αποκλείουν τους ανθρώπους, πρέπει να μην παραμείνουμε δέσμοι των αποτυχιών μιας θεσμικής προσέγγισης αλλά να αποκτήσουμε πρόσβαση στις εμπειρίες και να ακούσουμε τις φωνές των ίδιων των κοινωνικά αποκλεισμένων. Μεθοδολογικά αυτό σημαίνει μια οπτική που να συνδυάζει την εμπειρική παρατήρηση, τη θεμελιωμένη θεωρία και τη θεσμική ανάλυση. Και ένα τελευταίο σχόλιο: ο Kafka δεν ολοκλήρωσε ποτέ το συγκεκριμένο βιβλίο του. Σαν η συγκυρία να υπονοούσε ότι μορφές κοινωνικού αποκλεισμού πάντα θα υπάρχουν και η πάλη εναντίον τους δεν έχει τέλος σε κοινωνίες των οποίων η οργάνωση βασίζεται σε ιεραρχικά πρότυπα που αναπαράγουν ανισότιμες σχέσεις. Τραγική ειρωνεία; Ίσως. Μήνυμα για αλλαγή; Σίγουρα.

Χαράλαμπος Οικονόμου
Πάντειο Πανεπιστήμιο